

TIJD VAN DWANG

Opgedragen aan alle eikentakken van onze boom.

Inhoud

Hestenberg	9
Krefeld	63
Morgenland	207
Knekelveld	257
Verantwoording	333
Woorden van dank	335

Hestenberg

‘Door herinneringen aan thuis op te halen maken we nieuwe droombeelden aan. We zijn nooit zuivere historici, we zijn altijd een beetje dichters, en onze emotie weerspiegelt misschien alleen verloren poëzie.’

Gaston Bachelard, *La poétique de l'espace*

Onze herinneringen vermengen zich met de verhalen van anderen tot een amalgaam waarin de bestanddelen niet meer te herkennen zijn. De vroegste herinnering die ik aan mijn grootvader heb kan me evengoed nadien ingefluisterd zijn door mijn moeder. De anekdote komt ongetwijfeld van haar, maar de beelden, de indrukken, het spel van licht en schaduw zijn van mijzelf.

Mijn grootvader loopt met zijn tweejarige kleinzoon aan de hand langs de flank van de Berg, niet meer dan een heuvel in het vlakke landschap, over de steenweg die van Hestenberg naar Hilst leidt. Hij heeft voor de zuidelijke helling van de Berg gekozen, niet de noordelijke, waar het kerkhof ligt. Het is kort voor de middag, een stralend zonnige voorjaarsdag, maar het moet nog bitter koud zijn, want ik draag een muts en hagelwitte wantjes. We gaan bergop, de zon valt schuin over de macadam, het is alsof we recht het verblindende licht in stappen en het ons gaat opslokken.

Minstens een halfuur zijn we al onderweg en we zijn bijna twee kilometer van het huis waar ik samenwoon met iedereen die in mijn kleine wereld belangrijk is. Wanneer het weer het toelaat, en behalve regen en sneeuw laat elk soort weer het toe, neemt mijn grootvader me in de late ochtend mee en gaan we mijn ouders tegemoet, die naar huis komen voor het middageten. Ik ben nog een peuter en loop niet graag, voortdurend jengel ik opdat mijn grootvader me zou optillen. 'Vava, pak!' Hij geeft altijd toe, zijn bruine leren jas is vooraan helemaal afgesleten door mij rond te zeulen. Ik voel me groot en veilig in die sterke armen. Zijn grijsblauwe ogen glimlachen. Onder de rand van zijn platte pet staan zijn oren wijd opzij. Op bijna alle beelden van mijn grootvader die

ik nog voor me zie, draagt hij die pet, hij neemt ze alleen af wanneer hij de moestuin omspit, in de kerk tot Ons Heer gaat of mijn moeder zijn haar knipt. De rand van die pet is nu dicht bij me, net als de pepernoot op zijn wang, die me als peuter evenzeer intrigeert als de sneeuw witte broche die mijn grootmoeder op haar zondagse jurk speldt.

Bij de bushalte aan het Bergbos zet hij me neer. Hier zullen we wachten tot mijn ouders passeren, vanuit hun eerste Volkswagentje uitkijkend naar een man van zevenenzestig en zijn warm ingeduffelde kleinzoon. Ik drentel rond in het oude bushokje met golfplaten dak en vuile ruiten, die door de invallende zon nog smoezeliger lijken, en er bekruipt mij een onweerstaanbare drang om iets te doen wat niet mag. De ruiten bevinden zich onbereikbaar hoog, maar als ik mijn armen strek kan ik net bij het raamkozijn. Een vensterbank kun je het niet noemen, het is een duimbrede metalen rand waar het stof van jaren op ligt. Mijn grootvader waarschuwt, verbiedt, vermaant, maar zijn kleinzoon jaagt zijn eigen wil na en strijkt kirrend met zijn hagelwitte wantjes over het smerige raamkozijn.

Ik weet niet meer of mijn grootvader vloekte, hij bezat een uitgebreid gamma aan godverdommes en miljaardenondeju's. Maar de aanblik van die kleine deugniet met zijn muts en wantjes vertedert hem en hij laat begaan. Elk hoekje van de vuile vensterrand wrijf ik schoon. Dan klinkt een claxon en stappen we achter in de auto.

Wanneer we thuiskomen begroet mijn grootmoeder me met het theatrale enthousiasme waarmee volwassenen peuters aanhalen, terwijl mijn grootvader bromt dat ik mijn wantjes maar eens moet laten zien.

'Wie heeft dat gedaan?' vraagt mijn grootmoeder op dezelfde theatrale wijze. Woorden falen in mijn mond, ik mag dan al twee jaar zijn, de inspanning van de spraak is nog niet door mijn kinderlijke gemakzucht gebroken. Maar wie heeft zijn stem nodig wanneer hij directere middelen heeft om iets duidelijk te maken? Ik kijk mijn grootmoeder stralend aan en strek mijn arm beschuldigend in de richting van mijn grootvader.

Zo herinner ik mij wat me nadien vaak is verteld. En zo ontstond de in onze familie vaak opgerakelde boutade dat ik kon liegen voor ik kon praten. In één moeite werd mij, in het eenvoudige middenklassengezin dat we waren, wegens die eigenschap een grootse toekomst als advocaat in het vooruitzicht gesteld.

Een andere herinnering dateert van enkele jaren later. Na een hartinfarct en een beroerte is mijn grootvader slecht ter been, hij moet door mijn grootmoeder in bad worden geholpen. Ik zit in een hoekje van de badkamer op het deksel van wat wij de linnenmand noemen, een plastic bak waarin we de vuile was gooien. Mijn grootvader zet met moeite een been op de rand van de badkuip en buigt ondersteund door mijn grootmoeder voorover, waarbij ik zijn geslachtsdelen zie bungelen, van een volwassen grootte die mij als kind onbekend is, ze doen me denken aan de kinellen van de haan van de buurman.

Waarom ik mij daar bevond weet ik niet meer. Waarschijnlijk was er iets misgegaan, had mijn grootvader koppig besloten om zonder hulp in bad te gaan en zich halverwege gerealiseerd dat het een hachelijke onderneming zou worden. Mijn grootmoeder was hem te hulp geschoten, meteen stond ons huis in rep en roer, ik ging nieuwsgierig op het rumoer af.

Het was een moment van schaamte. Voor mij omdat ik me zo dicht bevond bij iets waarvan ik instinctief wist dat ik het niet hoorde te zien. Voor hem zat de schaamte elders. Om naaktheid gaf hij niet. Toen hij nog in de Root woonde, een rij armoedige arbeidershuisjes op de grens van de dorpen Hestenberg en Halder, waste hij zich na zijn dagtaak in een zinken tobbe in de woonkamer, waar vrouw en dochter heet water bijvulden uit een kan op de Leuvense stoof.

Zijn schaamte school die avond in de hulpeloosheid. Kracht en coördinatie hadden het na zijn laatste attaque grotendeels begeven.

De oersterke dokwerker die van zijn tienerjaren tot zijn pensioen zakken, balen en kisten van honderd kilo op zijn rug had getorst, kon het moeilijk verkroppen dat hij van anderen afhankelijk werd. Hij verachtte de hulp die hij niet kon missen.

Vijf lange jaren later zou hij in een ziekenhuisbed uit zijn zinnen wegzinken en kort voor zijn negenenzeventigste verjaardag na een pijnlijke doodstrijd overlijden. Ik was net vijftien en was opgelucht dat we afscheid konden nemen van de boze man die hij na zijn hersenbeschadiging geworden was. Pas veel later daalde traag het besef in dat ook de grote speelkameraad uit mijn kindertijd voor altijd weg was.

In ons gezin waren drie generaties aan elkaar gelijmd. In het begin van de jaren zestig, toen ze het oorlogsleed een plaats gegeven hadden zonder het te vergeten, bouwden mijn grootouders met hun bijeengeschraapte spaargeld een eigen huis in de Vlinderstraat, op een steenworp van de Root, waar ze sinds hun huwelijk hadden gewoond. Ze berekenden die nieuwe woning op een schoonzoon en kleinkinderen. Hun dochter kreeg verkering en trouwde met een jongen die het uitstekend kon vinden met zijn schoonfamilie, waar hij een warmer nest vond dan bij zijn eigen ouders. 'Mijn wijf en uwe vent,' zei mijn grootvader in zijn ongekuiste taal tegen mijn moeder, 'dat zijn vier handen op één buik.'

Het was een tijd van eenvoudig geluk, nog onbezoedeld door de ziekte en aftakeling die zouden volgen. Dagelijks reden mijn ouders samen naar Hilst, waar ze lesgaven. In de zomer trokken ze voor een week naar de Alpen, het Gardameer of Zell am See. Het geluk rimpelde even toen mijn grootvader zijn job als *foreman* aan de Valkeniersnatie opgaf omdat een kameraad onterecht was ontslagen. Dat verdroeg hij niet, voor zulke bazen kon hij niet blijven werken. Hij stapte over naar de Tabaknatie en verloor daarbij een groot stuk

van zijn pensioenrechten, maar dat kon hem niet vermurwen. ‘Wat krom is kunt ge niet recht klappen.’

Mijn eigen bewustzijn begon te ontluiken halfweg de jaren zeventig, toen mijn grootvader net met pensioen was. Vanuit mijn territorium, een dekentje op de vloer van de woonkamer, keek ik op naar de reuzen die er rondliepen. Tot een van hen mij optilde en op zijn knie zette. Juju, paardje ju.

Het huis in de Vlinderstraat, met aan de ene kant een gazon, een moestuin en een oprijlaan naar de garage en aan de andere kant de woning van de burens ertegenaan gebouwd, had dan al flinke veranderingen ondergaan. De deur tussen de hal en het salon was dichtgemetseld. Tussen de salon en de eetkamer waren de glazen harmonicadeuren weggehaald zodat de L-vormige ruimte één grote living vormde. Toen mijn moeder van mij in verwachting was, werd er centrale verwarming aangelegd, de zwarte kachel in de living diende voortaan alleen als ornament. Stappen op de weg van de modernisering, die altijd overleg vereisten tussen ouders en kinderen en die de initiële mankementen in het grondplan van het huis nooit konden wegwerken. Zo lag de badkamer in het achterhuis, naast de voormalige wasplaats. Ik zie er de hand van mijn grootvader in. Wanneer hij vuil en bezweet thuiskwam van de dokken of op ouderwetse klompen in zijn moestuin had gewerkt, hoefde hij alleen maar het overdekte koertje met wc aan de zijkant van het huis over te steken om direct in bad te kunnen stappen. Een architecturale gril die vooral ’s nachts vervelend was, wanneer je ontwaakte in hoge nood en met slaapogen de trap af moest om dwars door het hele huis naar de wc te laveren. Voor de kleine boodschap stond op elke slaapkamer een emmer met deksel, die we ’s ochtends leegkieperden over de voorste aardappelbedjes van de moestuin. Onze dagelijkse zegening van het land.